

JOSEF MACŮREK

Z DĚJIN ČESKO-MAĎARSKÉ KULTURNÍ SPOLUPRÁCE V LETECH 1849–1867

Jde o údobí, které tvoří na obou stranách (v českých i maďarských dějinách) zvláštní úsek. Platí to také, pokud jde o česko-maďarské vztahy té doby, jmenovitě o vztahy kulturní povahy.

Obě strany, Češi i Maďaři, se tehdy dostaly za Bachova absolutismu do analogického postavení, do postavení národa utiskovaného či politicky podrobeného. Není proto divu, že analogický osud vedl obě strany na nové cesty. Tu i tam se zapomínalo — víc nežli kdy předtím i potom — na mnohé rozpory, které se objevovaly mezi oběma národy v minulosti; činily se spíše pokusy o vzájemné sblížení zejména v ohledu kulturním a literárním, o navázání na světlé stránky ve vzájemných vztazích, jichž, třeba říci, v minulosti nechybělo.

Príznačně zazněla v té době (roku 1858) slova ředitele budapeštské universitní knihovny a „otce maďarského literárního dějepisce“ Ference Toldyho: „Ani trpké zkušenosti (z roku 1848–1849 — pozn. J. M.) mě nemohly plně odradit od mých českých sympatií... České dějiny jeví tak tragické rysy jako málokteré jiné. Viděl jsem toto [české] plémě, určené záhubě mezi rozvalinami dávného a skvělého národního bytí, uprostřed cizího živlu, se zbytky zdegenerované aristokracie, jejíž hmotnou i duchovní sílu nemohl ani svým množstvím nahradit zdeptaný lid. A zvedl jsem čapku před těmi několika [českými] muži, kteří byli hrdiny ve svém odříkání i věrnosti a moudří ve své víře a práci. Své papsky před nimi rozestřela budoucnost, která jimi proudila do jejich horoucích srdcí“.¹

Úkolem této stati není a ani nemůže být podání vyčerpávajícího obrazu česko-maďarských vztahů v uvedeném době, tj. v letech 1849–1867. Autor této stati nechce a není ani s tou vyčerpat v krátké stati příslušnou problematiku doby, která je uvedena v nadpise tohoto článku. Jeho cílem je spíše zachytit se za některá fakta, vyvodit z nich z hlediska česko-maďarských souvislostí určité závěry a vybičnout jiné autory k dalšímu intenzivnějšímu studiu příslušných otázek.

---

¹ Új Magyar Múzeum III, 1858, 244.

V politickém ohledu jsou zvlášť významné jisté skutečnosti z 50. let 19. století, k nimž docházelo v českých zemích, zvláště na moravské půdě.² V době, kdy skutečná politická spolupráce česko-maďarská byla nemožná, nastolovalo se spíše heslo o sblížení v kulturním ohledu. Přestože také kulturní život byl u nás i v prostředí maďarském spoután tiskovými zákony a přísným úředním dozorem, rozvily se na kulturním a literárním poli česko-maďarské vztahy v letech 1849–1867 velmi široce. Vzájemné poznávání kultury a literatury, příznačné stejně protirakouským vlastenectvím jako i jistým demokratickým charakterem, bylo fakticky součástí či vyjádřením snah o politické sblížení a vzájemné dorozumění vůbec.

Na tomto poli pracovalo v 50. letech 19. století také v Praze několik lidí, mezi nimiž nejvýraznější postavou byl Szende Riedl,³ hlavní průkopník česko-maďarského sblížení v polovině 19. století, lektor maďarského jazyka a literatury na filozofické fakultě Karlovy university (1854–1860), redaktor maďarského časopisu u nás vydávaného od r. 1860, jediného maďarského listu, který tehdy vycházel v cizině a měl za cíl podávat maďarské veřejnosti informace o českém kulturním životě. Jeho název byl Irodalmi Lapok.

V prvním čísle uvedeného časopisu uveřejnil Szende Riedl úvahu o dějinách Františka Palackého, pokud jde o dobu poděbradskou s příznačným dovětkem o soudobé české historiografii: „Palackým“, praví Riedl, „se česká historiografie pozvedla na ten stupeň, na němž může držet krok s nejvýznačnějšími evropskými historiografiemi“.⁴ V druhém čísle se objevila Riedlova úvaha o vývoji české literatury v 50. letech 19. století,⁵ napsaná s velkou informovaností i s cennými postřehy. Riedl se tam kladně vyslovil o důležitém rysu, který prolínal naši literární tvořivost, tj. o slovancké vzájemnosti, kterou na rozdíl od některých jiných soudobých maďarských kritiků odlišil od reakčního panslavismu.

Mnohé tyto skutečnosti jsou známy už z dosavadního studia.⁶ Ale pomocí nového pramenného materiálu lze dospět k dalšímu poznání našeho tématu.

² Srov. zvláště B. Šindelář, *Ohlas maďarské revoluce 1848/1849 na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1957.

³ Viz A. Sas, *Riedl Szende hídvérsi kisérlete a cseh és a magyar szellemiség között a Bachkorszak Prágájában (1854–1860)*, Bratislava 1937; Z. Adamová, *Szende Riedl. Ústřední postava česko-maďarských literárních vztahů v 50. letech minulého století*, Slavica 1958, č. 2, 273–287.

⁴ Sz. Riedl, *Palacký Csehország történetének legujabb kötete*, Irodalmi Lapok 1860, č. 1, 33–35.

⁵ Sz. Riedl, *A cseh irodalom fejlődése az utolsó évtizedben*, Irodalmi Lapok 1860, č. 2, 57–61.

⁶ Viz např. G. G. Kemény, *Riedl Szende prágai korszaka és harca a tudományos kritikáért*, Irodalomtörténet 1950, č. 2, 70–90; R. Pražák, *Češi a Maďari v nerudovské Praze, Z doby Nerudovy*, Praha 1959, 45–70; týž, *Česká literatura mezi Maďary 1849–1867, Dějiny a národy, Literárněhistorické studie o československo-maďarských vztazích*, Praha 1965, 133–148 (též maďarsky Budapest 1965); E. Kovács–J. Novotný, *Maďari a my, Z dějin maďarsko-československých vztahů*, Praha 1959; Z. Šimeček, *Z počátku institucionálního zajištění hungaristických studií v českých zemích*, Slovanský přehled 1979, č. 5, 400–405. V souvislosti s celkovým rozborem této doby možno připomenout z novějších pokusů studii jubilejního J. Kolečky a R. Pražáka, *Habsburška Monarchie u godinama 1848–1860/61*, Jugoslovenski istorijski časopis 1972, č. 3–4, 5–28.

Vidíme např., jak na straně maďarské se ocitl v 50.—60. letech 19. století v popředí úsilí o dorozumění a dobré česko-maďarské vztahy dokonce prezident Maďarské akademie věd i autor obsáhlého díla o uherských dějinách 15. století József Teleki, dále přední maďarský literární historik i kritik Ferenc Toldy, na straně české pak — mimo jiné — Václav Hanka a František Palacký. Oba poslední se zaměřili po roce 1849 ve svém styku s Maďary, jak to tehdy v době tuhého absolutismu bylo takřka jediné možné, na výměnu rukopisů a knih, na pomoc při studiu historických pramenů, na překlady z původních historických a literárních děl, tj. více na kulturní, vědecké i literární nežli politické pole. Ale svým zvláštním postojem i činností hleděli působit nepochybně také na běh veřejného života.

Prvý z posledně uvedených, V. Hanka, navázal po r. 1849 jako Palacký na své vztahy s Maďary, které jsou staršího data, z doby před maďarskou revolucí. Abychom uvedli aspoň jeden údaj z doby krátce před touto revolucí, třeba vzpomenout Hankova pokusu získat od maďarské strany — výměnou za rukopis uherského původu a důležitý z hlediska uherského i maďarského — velmi cennou staropolskou bibli, nejobširnější staropolskou literární památku, tzv. bibli šarišsko-potockou čili bibli královny Žofie, chovanou v šarišsko-potocké knihovně. Bible tato byla přeložena okolo r. 1455 z české předlohy, je plná bohemismů a je tudíž důležitá také z hlediska jazyka českého i z hlediska jazykových, literárních a kulturních česko-polských vztahů 15. století. V té věci se V. Hanka obrátil r. 1847 za pomoci župana zemplínské stolice S. Péchyho přímo na uherské centrální úřady, kde mohli očekávat oporu u guberniálního rady českého původu Vratislava z Mitrovic. Jednání o výměnách rukopisů se však protahovalo a nakonec V. Hanka úspěch neskldil. Narazil na odpor šarišsko-potocké superintendenty, s níž navazovala styk také polská strana — ostatně se stejným neúspěchem — o prodej či výměnu uvedené památky.

V 50.—60. letech 19. století V. Hanka pokračoval přesto dále ve svém úsilí o spolupráci s Maďary na kulturním, vědeckém i literárním poli. O tom se zachovalo několik stop. Bylo by možno uvést dva dopisy zmíněného Józsefa Telekiho, adresované Hankovi do Prahy, z r. 1854, a jeden dopis Ference Toldyho z r. 1864. Tu i tam šlo o korespondenci týkající se vědeckých zájmů, styků Jiřího z Poděbrad s Uhrami a Maďary, hungarik v českých archívech, možností studia v Praze, pomoci při studiu česko-maďarských vztahů v minulosti atd.⁷

Co se týče poměru Fr. Palackého k maďarskému prostředí z 50.—60. let 19. století, navázal Palacký stejně jako V. Hanka na svou předchozí činnost v tomto směru. Pohnuté události z let 1848—1849, kdy Fr. Palacký stál na jiné straně barikády nežli strana maďarská, neotupily jeho zájem o Uhry a Maďary; neotupily ani zájem maďarského prostředí o české věci a zejména o historické díla Fr. Palackého. V maďarském prostředí působil podnětně jak návrh Fr. Palackého na federativní přetvoření rakouské mo-

⁷ Srov. V. Hanka Rudolfu Konstantinovi Vratislavu z Mitrovic ze 7. 1. 1847, Országos Levéltár Budapest, fond Národní iratok 1847, č. 155; listy J. Telekiho V. Hankovi z 5. 9. a 30. 11. 1854, Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, pozůstalost V. Hanky, a list F. Toldyho V. Hankovi z 9. 5. 1864, tamtéž.

narchie, tak jeho historická tvorba. O politických názorech Fr. Palackého ve věci federalizace Rakouska se v maďarském tisku psalo v souvislosti s maďarskou revolucí z roku 1848–1849 a potom znovu v polovině 60. let 19. století, kdy se objevovala opět a opět otázka nového uspořádání rakouského státu. Vládní listy maďarské, např. Bécsi Híradó, z poloviny šedesátých let, kdy se myšlenka dohody českých federalistů a maďarských dualistů na čas vynořila, varovaly sice před takovým vývojem, ale návrhy ty nezadržely.

V maďarském prostředí se však zejména znovu a znovu hodnotilo vědecké, tj. historické dílo Fr. Palackého. Bylo tam v 50. letech 19. století předmětem skutečně velkého zájmu. Koncem října a v listopadu 1855 mu věnoval pozornost ve vlivném maďarském listu Pesti Napló významný maďarský politik i publicista Antal Csengery, opíraje se o francouzskou stať Tallandierovu vyšlou téhož roku v Revue des Deux Mondes 15. IV. 1855. „Nejeden list českých dějin“, začínal své slova A. Csengery, „souvisí s historií naší vlasti. Oba národy ovlivnily mnohokrát a často rozhodujícím způsobem dějiny.“ Začínají svou úvahu pohledem na českou obrozeneckou literaturu, přešel A. Csengery k líčení životopisu Fr. Palackého a potom k jeho dějinám. Podal jejich obsah a zdůraznil hlavní mezníky českých dějin. Přes všechny nedostatky, které nacházíme v úvaze A. Csengeryho (např. husitství Csengery hodnotí jako dobu, kterou začal úpadek českých zemí), je pojednání Csengeryho psáno se zřetelem k Fr. Palackému a jeho dílu uznale a věcně.

Analogicky se rozepsal r. 1865 o dějinách Fr. Palackého Aurél Kecskeméthy ve vlivném maďarském vládním orgánu Bécsi Híradó. Označuje Palackého za chloubu Čech a řadí jej mezi nejvýznamnější osobnosti 19. století.⁸

Lze citovat také úvahu maďarského historika László Szalaye z roku 1857, který se dotkl českých pokusů na poli dějepisné práce a projevil přitom jisté sympatie pro český národ. L. Szalay připoměl ovšem přitom, že mezi českými a maďarskými historiky to vždy nebylo v pořádku. „Dejme ruku na srdce“, praví, „jak jsme se my, čeští a maďarští dějepisci, chovali navzájem. Nezvítězil“, táže se L. Szalay, „u českého autora vždy Čech, když se střetl s Maďarem?“⁹ Tímto způsobem L. Szalay, zachovávaje v národnostních otázkách strážlivé stanovisko, odsoudil – a to právem – vzájemné česko-maďarské spory, které se projevovaly v 19. století také v historiografii. Mluvil nejen za sebe a za svou dobu, ale vlastně i za století devatenácté a dvacáté.

Bylo by možné připojit posléze také některé doklady, pokud jde o styk Fr. Palackého s A. Virozsilem, profesorem peštské a potom vídeňské univerzity, s etnografem a lingvistou A. Regulym, s politikem a spisovatelem J. Eötvösem, s ředitelem Maďarského národního muzea v Buda-

⁸ Viz A. Csengery, *Csehország történetirója és története*, Pesti Napló 1855, č. 109, 110, 111 z 30. 10., 31. 10. a 2. 11. 1855; A. Kecskeméthy, *Tudomány és irodalom. Palacký Csehország története*, Bécsi Híradó 1865, č. 145, 146. Z literatury srov. zejména R. Pražák, *Palacký a Maďari před rokem 1848*, ČMM 1958, 74–99, a t ý ž, *Česká literatura mezi Maďary 1849–1867, Dějiny a národy*, Praha 1965, 133–148.

⁹ Viz L. Szalay, *Budapest Szemle* 1857, č. 1, 149–151.

pešti A. Kubinyim atd.¹⁰ Neměně lze zaznamenat studium pramenů k českým dějinám, které konali v budapeštských archívech v 50. a počátkem 60. let 19. století Fr. Palacký, K. Adámek, B. Dudík a P. Chlumecký.¹¹ Posléze zasluhuje zmínky také skutečnost, že v padesátých letech věnovali v maďarském evangelickém prostředí pozornost Janu Ámosu Komenskému. Tehdy se tam objevila řada maďarských recenzí komeniologické literatury výtahy ze spisů J. A. Komenského i samostatné studie o J. A. Komenském, a to často dokonce v časopisech regionálních.¹²

Svou úlohu plnila v tomto ohledu také širší maďarská publicistika. Tu zaujímá např. hlas L. Szeberényiho, uveřejněný v peštském tisku r. 1855,¹³ týkající se významné české národní organizace tzv. Matice české. Szeberényi, který jinak bojoval za maďarsko-slovenskou revoluční spolupráci v letech 1848—1849, se tu pokoušel přispět k hlubšímu poznání české literatury a seznámit maďarské čtenáře s vývojem a posláním Matice české, založené roku 1831, i s její ediční činností. Vyslovil přitom přání, aby Maďaři založili doma analogickou instituci podle českého vzoru. Seznamuje maďarskou společnost s českou literaturou vůbec, která za éry Bachovy skýtala vlastně jedinou možnost národního odporu, zasloužil se také o překlady moravných lidových písní do maďarštiny.

O české literatuře z počátku 2. poloviny 19. století se maďarský čtenář mohl informovat také ze stati F. Toldyho¹⁴ ovládané přátelským postojem k českému národu. Toldy tam kladl důraz na českou vědeckou literaturu, zejména na tvorbu historickou. V tom ohledu vyzvedl vedle díla Fr. Palackého také záslužné práce A. Gindelyho, týkající se českých dějin 15. a 16. století. Autorem další analogické stati je Imre Medve.¹⁵ Přes nedostatky jeho článku, přes důraz na recepcí informací z německých zdrojů podal Medve ve své studii přece jen určitý obraz soudobé české literatury, literatury prý vymírající, „literatury národa odsouzeného k zániku“.

Nakonec se třeba zmínit o řadě překladů z jedné literatury do druhé, objevující se v tisku v 50.—60. letech 19. století. Zatímco do maďarštiny bylo přeloženo v rozpětí mezi rokem 1849—1867 pouze jedno dílo, a to

¹⁰ Srov. J. Borovička, *Palacký a Virozsil*, čas. Bratislava 2/1928, 362—389; list Fr. Palackého A. Regulymu z 16. 1. 1851, Archiv Maďarské akademie věd, fond Levelek; list J. Eötvöse Fr. Palackému z Pešti 21. 2. 1865. Literární archiv národního písemnictví Praha, pozůstalost Fr. Palackého, který uveřejnil L. Sziklay, Tallózás cseh-szlovákiai levéltárakban, *Irodalomtörténeti Közlemények* 1957, 399—400; list A. Kubinyiho Fr. Palackému z Pešti 27. 10. 1857, Literární archiv Památníku národního písemnictví, pozůstalost Fr. Palackého.

¹¹ Fr. Palacký začal studium v maďarských archívech v roce 1845 a pokračoval v tomto studiu v 50. a 60. letech 19. století. Viz dále K. Adámek, *Staré české spisy v Pešti*, Pražské noviny 1858, č. 188; B. Dudík, *Notaten über die Manuscripte d. ung. National-Museums*, N. Blatt 1861, č. 3, 23; dopisy P. Chlumeckého a B. Dudíka F. Toldymu z let 1851—1854 v Archivu Maďarské akademie věd v Budapešti, odd. Levelek.

¹² Srov. R. Pražák, *Česká literatura mezi Maďary v letech 1849—1867*, cit. sb., str. 145, pozn. 53, str. 146, pozn. 54.

¹³ L. Szeberényi, *A cseh matica*, Pesti Napló 1855, č. 96.

¹⁴ Új Magyar Múzeum III, 1858, 244—248.

¹⁵ I. Medve, *Cseh irodalom*, Sürgöny 1862, č. 21, 22, 23, ze dne 26. 1., 28. 1. a 29. 1. 1862.

Rukopis královédvorský, vydaný v Praze nákladem V. Hanky,¹⁶ v českém jazyce se tehdy objevovaly četné překlady z díla Petöfiho, Károlye Kisfaludyho a jiných mistrů maďarské poesie a prózy z poloviny a počátku 2. poloviny 19. století.¹⁷

Tento nadějný rozkvět v kladném vývoji česko-maďarských vztahů i styků v době politického útlaku na obou stranách, příznačný přesvědčením o úzké spjatosti osudů českých zemí a Uher, vědomím nutnosti česko-maďarské spolupráce i vzájemnými sympatiemi, utrpěl velkou ránu vytvořením rakousko-uherského dualismu v roce 1867.

AUS DER GESCHICHTE DER TSCHECHISCH-UNGARISCHEN
KULTURELLEN ZUSAMMENARBEIT IN DEN JAHREN
1849—1867

Aufgabe dieser Studie ist das Aufzeigen einiger wichtiger Fakten aus der Geschichte der tschechisch-ungarischen kulturellen Beziehungen in den Jahren 1849—1867. Auch wenn es um eine Zeit ging, in das kulturelle Leben durch absolutistische Tendenzen und strenge behördliche Kontrolle eingeengt war, entwickelten sich zwischen den Tschechen und Ungaren relativ weitgehende kulturelle und literarische Beziehungen. Diese waren Teil der Bestrebungen um politische Annäherung und allgemeine gegenseitige Verständigung.

An Hand der konkreten Fakten läßt sich besonders die Persönlichkeit Szendo Riedels, des ersten Lektors für ungarische Sprache und Literatur an der Prager Universität und Übersetzers der Königenhofer Handschrift (Rukopis královédvorský) ins Ungarische herausstellen. Auch die Beziehungen Vaclav Hankas mit den Ungaren bei seiner Suche nach alten tschechischen Quellen, die sich in ungarischen Bibliotheken und Archiven befanden, sind hier hervorzuheben. Besonders bedeutsam waren die Beziehungen František Palackýs zu den Ungaren sowie die hohe Wertschätzung, die seine Geschichte der tschechischen Nation im ungarischen Raum hatte. Wichtig waren auch die historischen Forschungen in ungarischen Archiven, die dort außer von František Palacký auch von Karel Adámek, Béda Budík und Petr Chlumecký betrieben wurden. Hinweisen muß man auch die zahlreichen Übersetzungen ungarischer Literatur ins Tschechische zu Beginn der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts sowie auf den Widerhall von Anstrengungen der tschechischen Kultur und Literatur in der ungarischen Presse. Hier ist besonders bedeutsam die Stellungnahme Ferenc Toldys zur tschechischen Literatur in der Zeitschrift Új Magyar Múzeum im Jahre 1858.

Die positive Entwicklung der tschechisch-ungarischen kulturellen Beziehungen in den fünfziger und sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts, die durch den österreichisch-ungarischen Ausgleich im Jahre 1867 unterbrochen wurde, bildet trotzdem sehr positives Kapital der damaligen tschechisch-ungarischen Beziehungen.

¹⁶ A Királyudvari Kézirat, költemények a csehek öskorából, Magyaritotta Riedl Szende. Kiadja Hanka Venczel. A kiadó sajátja. Prága 1856.

¹⁷ Srov. např. časopisy Lumír 1854, Časopis českého muzea 1858, 1860, 1861, 1862. Z literatury viz P. B u j n á k, Neruda a Petöfi, čas. Bratislava 1932, 391—404; K. K r e j č í, Epizódok a XIX. század hatvanas éveinek cseh-magyar kapcsolataiból, Filológiai Közlöny 1957, č. 1 (též česky Slavia 1958, č. 1); R. P r a ž á k, Jan Neruda a maďarská literatúra, SPFFBU, 1958, řada D 5; t ý ž, Češi a Maďari v nerudovské Praze, Z doby Nerudovy, Praha 1959; t ý ž, Česká literatúra mezi Maďary 1849—1867, Dějiny a národy, Praha 1965; O. S á r k á n y, A magyar irodalmi romantika cseh visszhangja, Sárkány Oszkár, Válogatott tanulmányok, Budapest 1974, 64—76.